

контактів окремих наркоманів один з одним. За допомогою комп'ютерних мереж можлива передача інформації в закодованому вигляді. Наркоман чи інша особа, яка зацікавлена в придбанні наркотиків, а також злочинці, які спеціалізуються на виготовленні, транспортуванні та збуті наркотичних засобів, які є користувачами глобальної мережі, можуть використовувати можливості мереж.

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що кіберпростір є складною динамічною системою, яка може використовуватись для вчинення злочинів у сфері наркобізнесу. Для ефективного дослідження та вста-

новлення фактів кримінальних правопорушень у сфері наркобізнесу, що було вчинено в ній або здійснено за її допомогою, необхідно розробити найбільш ефективні алгоритми розслідування, а саме систему слідчих (розшукових) та негласних (слідчих) розшукових дій, яка дасть змогу забезпечити ретельне розслідування злочинів зазначеної категорії та отримати криміналістично значиму та доказову інформацію. Також виникає необхідність, з урахуванням специфіки розслідуваної категорії злочинів, залучення спеціалістів у сфері комп'ютерних технологій та експертів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про рішення Рад національної безпеки і оборони України від 27 січня 2016 р. «Про Стратегію кібербезпеки України. Указ Президента України». URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/96/2016>.
2. Конвенція про кіберзлочинність. Рада Європи; міжнародний документ від 23.11.2001 р URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575
3. Динту В.А. Місце кіберпростору у системі обстановки злочину. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2016. Вип 2 (3). С. 72–73.
4. Ступник Я.В., Когут М.Г. Протидія наркозлочинності в мережі Інтернет: виклики сьогодення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2014. Вип. 26. С. 231–232.
5. Смирнов І.В. Організована злочинна діяльність у сфері незаконного обігу наркотичних засобів: загальне поняття стадій. *Науковий вісник Нац. акад. внут. справ України*. 2005. № 1. С. 135.
6. Волощук А.М. Державно-правова політика в сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів: зарубіжний досвід. *Митна справа (Митний комплекс)*. 2011. № 1.

УДК 343.13

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕДУРИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАСТАВИ ЯК ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ

PROBLEMS OF LEGAL REGULATION OF THE APPLICATION PROCEDURE AS A PROTECTIVE MEASURE

Давиденко С.В.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

У статті досліджено окремі проблеми нормативного регулювання порядку застосування та зміни запобіжного заходу у вигляді застави в контексті гармонізації вітчизняного кримінального процесуального законодавства з міжнародними стандартами у сфері захисту прав і свобод людини, що свідчить про актуальність даного дослідження.

У представлений роботі здійснено науковий аналіз положень вказаного правового інституту, присвячених предмету застави, визначеному законом колу осіб, які мають право на внесення застави, а також встановленим правилам визначення розміру застави з урахуванням обставин і виду конкретного кримінального правопорушення, майнового стану підозрюваного, обвинуваченого тощо. На підставі вивчення прецедентної практики Європейського суду з прав людини виокремлені відповідні критерії визначення розміру застави слідчим суддею та судом.

Логічною частиною роботи є характеристика порядку внесення застави підозрюваним, обвинуваченим або заставодавцем, а також процедури розгляду та вирішення питання про звернення застави в дохід держави в разі невиконання вказаними учасниками кримінального провадження покладених на них обов'язків. Проаналізовано порядок зміни запобіжного заходу у вигляді застави з огляду на наявну практику національних судів.

У процесі наукового дослідження звернуто увагу на надану законом можливість застосування застави до особи, щодо якої вжито запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, а також на повноваження слідчого судді та суду під час визначення розміру застави в таких випадках. Наведено аргументацію щодо необхідності забезпечення права визначених у законі осіб на оскарження ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою в частині визначення розміру застави.

Сформульовані у статті пропозиції спрямовані на вдосконалення окреслених положень чинного кримінального процесуального законодавства України в частині правового регулювання процедури застосування та/або зміни запобіжного заходу у вигляді застави; надані обґрунтовані рекомендації щодо застосування окремих норм національного законодавства, які свідчать про практичне значення результатів проведеного дослідження.

Ключові слова: застава, застосування/зміна запобіжного заходу, критерії визначення розміру застави, звернення застави в дохід держави, оскарження судового рішення.

The article deals with separate problems of normative regulation of the application and change of a preventive measure in the form of a pledge in the context of harmonization of domestic criminal procedural legislation with international standards in the field of protection of human rights and freedoms, which testifies to the relevance of this study.

In the submitted work, a scientific analysis of the provisions of the said legal institution on the subject of collateral, defined by the law of the circle of persons entitled to the pledge, as well as the established rules for determining the size of the pledge, taking into account the circumstances and type of a particular criminal offense, the property of the suspect, the accused, etc., was made. On the basis of the case law of the European Court of Human Rights, the relevant criteria for determining the size of the mortgage are determined by the investigating judge and

the court. The logical part of the work is the characterization of the procedure for making a deposit by a suspect, defendant or pledge, as well as procedures for reviewing and resolving the issue of applying for a pledge in the state's income in the event of non-compliance by the specified participants in the criminal proceedings of their assigned duties. The order of changing the preventive measure in the form of a pledge is analyzed, taking into account the existing practice of national courts.

In the course of the research, attention was drawn to the possibility provided by law for the use of a pledge to a person subject to a preventive measure in the form of detention, as well as the powers of the investigating judge and the court in determining the amount of collateral in such cases. The argument about the need to ensure the right of persons specified in the law to appeal a ruling on the use of a preventive measure in the form of detention in connection with determining the size of the collateral is given. The proposals formulated in the article are aimed at improving the above-mentioned provisions of the current criminal procedural legislation of Ukraine in the part of legal regulation of the procedure for the use and/or modification of a preventive measure in the form of a pledge; justified recommendations for application of separate norms of the national legislation, which testify to the practical significance of the results of the research conducted.

Key words: pledge, application/change of preventive measure, criteria for determining amount of collateral, applying for collateral in state income, appealing court decision.

Постановка проблеми. Нові прогресивні тенденції та пріоритети реформування правової системи України загалом і чинного кримінального процесуального законодавства зокрема, гармонізація останнього з європейськими стандартами у сфері захисту прав і свобод людини потребують змін у підходах до вирішення завдань кримінального провадження, закріплених у ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК). Так, чинний закон передбачає детальну процедуру розгляду і вирішення питання про застосування запобіжного заходу, що є значним кроком у перспективі втілення концептуальних положень ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – КЗПЛ), прецедентів Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) та рекомендацій інших міжнародних інституцій у практику національних судів та законодавство.

Контроль із боку слідчого судді на ранніх етапах кримінального провадження, навіть у межах розгляду питання про застосування/зміну застави, суттєво розширює можливості підозрюваного, обвинуваченого в захисті своїх прав, свобод і законних інтересів. Водночас наявні недоліки правової регламентації, неправильне розуміння окремих положень чинного законодавства правозастосовниками, нерелевантне застосування практики ЄСПЛ, формальний підхід до вирішення питання про застосування/зміну застави тощо знижують певною мірою ефективність діяльності компетентних суб'єктів кримінального провадження в цьому напрямі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у ґрунтовне наукове розроблення проблематики застосування, зміни та скасування запобіжних заходів, зокрема застави, на різних етапах розвитку кримінальної процесуальної науки зробили такі вчені, як: І.В. Глов'юк, О.М. Дроздов, О.І. Тищенко, В.І. Фаринник, С.Л. Шаренко, О.Г. Шило, інші відомі правознавці. Водночас варто зазначити, що не всі важливі аспекти цієї багатогранної проблематики були предметом наукового аналізу вчених. Так, поза межами проведених досліджень залишилися окремі процедурні питання застосування та зміни застави як запобіжного заходу, які мають як теоретичне, так і прикладне значення. Вищезазначене зумовлює необхідність проведення детального дослідження вказаних актуальних питань, що надасть можливість створити наукове підґрунтя для вдосконалення положень вітчизняного кримінального процесуального законодавства і сформулювати конкретні пропозиції та рекомендації прикладного характеру, спрямовані на підвищення ефективності процесуальної діяльності в цій сфері.

Метою статті є виокремлення деяких проблемних питань нормативного регулювання процедури застосування/зміни застави як одного із запобіжних заходів під час здійснення кримінального провадження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до ч. 1 ст. 182 КПК, застава полягає у внесенні коштів у грошовій одиниці України на спеціальний рахунок, визначений у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України з метою забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього проце-

суальних обов'язків, з умовою звернення внесених коштів у дохід держави в разі невиконання цих обов'язків. Перелік останніх передбачено в ч. 5 ст. 194 КПК.

Застава може бути внесена як самим підозрюваним, обвинуваченим, так і іншою фізичною або юридичною особою. Водночас заставодавцем не може бути юридична особа: 1) державної або комунальної власності; 2) яка фінансується з місцевого/державного бюджету, бюджету Автономної Республіки Крим; 3) у статутному капіталі якої є частка державної, комунальної власності; 4) яка належить суб'єкту господарювання, що є в державній або комунальній власності (ч. 2 ст. 182 КПК). Застава, внесена підозрюваним, обвинуваченим, може бути цілком або частково звернена судом на виконання вироку в частині майнових стягнень (зокрема, на компенсацію шкоди, завданої кримінальним правопорушенням); а застава, внесена заставодавцем, – звернена судом на виконання вироку в частині майнових стягнень тільки за його згодою (ч. 11 ст. 182 КПК).

Згідно з нормативними вимогами ч. 3 ст. 182 КПК, під час застосування запобіжного заходу у вигляді застави підозрюваному, обвинуваченому роз'яснюються його обов'язки і наслідки їх невиконання, а заставодавцю, у свою чергу, має бути роз'яснено: а) у вчиненні якого кримінального правопорушення підозрюється чи обвинувачується особа; б) передбачене законом покарання за його вчинення; в) обов'язки із забезпечення належної поведінки підозрюваного, обвинуваченого та його явки за викликом; г) наслідки невиконання цих обов'язків. У разі внесення застави за ухвалою слідчого судді/суду щодо особи, стосовно якої раніше було обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, передбачені цією частиною роз'яснення здійснюються уповноваженою службовою особою місця ув'язнення.

За правилами, встановленими чинним кримінальним процесуальним законом, розмір застави визначається слідчим суддею, судом з урахуванням обставин кримінального правопорушення, майнового та сімейного стану підозрюваного, обвинуваченого, інших даних про його особу та ризиків, передбачених у ст. 177 КПК. Розмір застави повинен достатньою мірою гарантувати виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків і визначатися в певних межах щодо особи, підозрюваної чи обвинуваченої у вчиненні кримінального правопорушення відповідної категорії: 1) злочину невеликої або середньої тяжкості – від одного до двадцяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; 2) тяжкого злочину – від двадцяти до вісімдесяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; 3) особливо тяжкого злочину – від вісімдесяти до трьохсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Отже, чітко визначені законом розміри застави дають можливість досягти мети запобіжного заходу без обмеження фундаментального права особи на свободу й особисту недоторканність, гарантованого у ст. 5 КЗПЛ.

У виключних випадках, якщо слідчий суддя, суд встановить, що застава в зазначених вище межах не здатна забезпечити виконання особою, що підозрюється/обви-

нувачується у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, покладених на неї обов'язків, застава може бути призначена в розмірі, який перевищує вісімдесят чи триста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб відповідно (ч. ч. 4–5 ст. 182 КПК). Ухвалення такого рішення слідчим суддею/судом вимагає від них обґрунтування виняткового характеру конкретної ситуації, тобто існування тих фактичних обставин, які не були та/або не могли бути враховані законодавцем.

Крім того, розмір застави не може бути завідомо непропорційним для підозрюваного, обвинуваченого (ч. 4 ст. 182 КПК). З огляду на це, у кожному конкретному випадку під час оцінювання відповідності розміру застави вказаному стандарту треба враховувати окремі критерії, напрацьовані прецедентною практикою ЄСПЛ, що забезпечить можливість виконання цього заходу [1].

Так, у рішенні у справі «Гафа проти Мальти» від 22 травня 2018 р. ЄСПЛ, констатувавши порушення ч. 3 ст. 5 КЗПЛ, зазначив, що, відповідно до прецедентного права Суду, гарантія, передбачена у ст. 5 § 3 Конвенції, покликана забезпечити явку обвинуваченого в судові засідання (див. «Мангурас проти Іспанії» [ВП], № 12050/04, § 78, ЄСПЛ 2010 р.). Тому розмір застави повинен бути встановлений із огляду на особу обвинуваченого, належну йому власність, його стосунки з поручителями, інакше кажучи, з огляду на впевненість у тому, що перспектива втрати застави або заходів проти його поручителів у разі його неявки до суду буде достатньою для того, щоб утримати його від втечі (див. «Неймайстер проти Австрії», 27 червня 1968 р., § 14, серія А 8). Оскільки питання, яке розглядається, є основним правом на свободу, гарантованим ст. 5, органи влади повинні докладати максимум зусиль як для встановлення належного розміру застави, так і під час вирішення питання про необхідність продовження тримання під вартою. Крім того, розмір застави має бути належним чином обґрунтовано в рішенні про визначення застави і враховано майновий стан обвинуваченого (див. «Мангурас проти Іспанії», § § 79–80). Нездатність національних судів оцінити спроможність заявника сплатити необхідну суму може спричинити виявлення Судом порушення. Проте обвинувачений, якого судові органи готові звільнити під заставу, має правильно подати достатню інформацію, яку можна перевірити, якщо це буде необхідно, щодо суми застави, яку необхідно встановити (див. «Тошев проти Болгарії», № 56308/00, § 68, 10 серпня 2006 р.; «Іванчук проти Польщі», № 25196/94, § 66, 15 листопада 2011 р.).

Навіть якщо рішення національних судів про відмову у звільненні під заставу засновані на «відповідних» і «достатніх» підставах Суд повинен також встановити, чи проявили компетентні національні органи влади «особливу ретельність» під час вирішення цього питання. Суд вважає, що цей критерій повинен бути доречним навіть у зв'язку з рішенням щодо визначення умов звільнення під заставу після того, як звільнення під заставу було офіційно дозволено, якщо особа залишилася в ув'язненні внаслідок відсутності можливості внести заставу (див. «Колакович проти Мальти», № 76392/12, § 74, 19 березня 2015 р.). Суд зазначає, що в цій справі заявникові було надане звільнення під заставу, зокрема, після виконання фінансових вимог 22 серпня 2012 р. Він подав чотири заяви із проханням про зменшення суми внеску, які були відхилені від його п'ятої заяви – майже через рік – коли рішенням від 2 серпня 2013 р. національний суд задовольнив його клопотання стосовно того, щоби його мати була поручителем. Водночас Суд підкреслює, що тривалість утримання під вартою, про яке йдеться, після надання звільнення під заставу може викликати питання відповідно до Конвенції (для порівняння: «Мікалаускас проти Мальти», № 4458/10, § 122, 23 липня 2013 р. – утримання під вартою протягом дванадцяти місяців після звільнення під заставу; «Колако-

вич проти Мальти», § 53 – утримання під вартою протягом семи місяців після роз'яснень заявником свого фінансового становища після звільнення під заставу). Справді, той факт, що заявник залишався під вартою протягом майже дванадцяти місяців після ухвалення рішення про звільнення під заставу, свідчить про те, що національні суди не вжили необхідних заходів для визначення належного розміру застави (див., *mutatis mutandis*, «Колакович проти Мальти», § 72). Суд зазначає, що, незважаючи на твердження уряду, з актів провадження і рішення національного суду від 7 вересня 2012 р. (див. п. п. 14 і 15 досліджуваного рішення), а також виходячи з конституційних проваджень (див., наприклад, п. 29 цього ж рішення), є очевидним, що заявник вже подав відповідну документацію стосовно його фінансової ситуації до рішення від 7 вересня 2012 р., тобто через декілька днів після того, як йому було надане звільнення під заставу за певних умов. Фактично, Суд зазначає, що жодне рішення національних судів, тобто рішення судів у сфері кримінального провадження, не посиляється на нездатність ухвалити зважене рішення у зв'язку з відсутністю відповідних документів (див., *mutatis mutandis*, «Мікалаускас проти Мальти», § 122). Суд наголошує на тому, що посилення уряду на документальні докази, подані 30 липня 2013 р., стосувалися документів, які стали доречними лише після клопотання заявника, поданого на тиждень раніше, і вони взагалі не були доречними до його численних попередніх заяв про зменшення суми внеску у зв'язку з його неплатоспроможністю. Усі ці прохання були відхилені на підставі тяжкості злочину та побоювань фальсифікації доказів, незважаючи на те, що звільнення під заставу вже було надане. Крім того, жодне із цих рішень не пояснювало, як була встановлена сума застави з посиланням на активи заявника і його кошти. Також жодне із цих рішень не оцінювало здатності заявника сплатити необхідну суму. Суд, який ухвалював ці рішення, не розглянув той факт, що заявникові не вдалося підтвердити своє матеріальне становище, довести в Конституційному Суді (див. п. 34 даного рішення) *ex post facto*, а також не виявив обґрунтування в рішеннях про відхилення запитів. Суд зазначає, що, незважаючи на те, що тривале утримання під вартою після надання дозволу про звільнення під заставу було зумовлене оскарженими фінансовими умовами внаслідок його неплатоспроможності, на жодному етапі, протягом періоду майже в один рік, під час якого заявник подав декілька клопотань, суди не вважали за потрібне зменшити розмір застави і тим самим надати йому можливість отримати користь від звільнення під заставу. Під час розгляду справи національними судами не було представлено жодних доречних або достатніх підстав, пов'язаних із майновим становищем заявника (п. п. 70–75) [2].

Отже, зауважимо, якщо єдиною підставою перебування підозрюваного, обвинуваченого під вартою протягом необґрунтованого проміжку часу залишається його нездатність внести призначений розмір застави через майновий стан (надмірну для нього суму), це становить порушення права особи на свободу згідно з вимогами ст. 5 КЗПЛ.

Відповідно до ч. 6 ст. 182 КПК, підозрюваний, обвинувачений, який не тримається під вартою, не пізніше п'яти днів із дня обрання запобіжного заходу у вигляді застави зобов'язаний, по-перше, внести кошти на відповідний рахунок або забезпечити їх внесення заставодавцем і, по-друге, надати документ, що підтверджує даний факт, слідчому, прокурору, суду [3]. Водночас зазначені дії можуть бути здійснені пізніше п'яти днів із дня обрання запобіжного заходу у вигляді застави лише в тому разі, якщо на момент їх здійснення не буде ухвалено рішення про зміну запобіжного заходу.

У свою чергу, підозрюваний, обвинувачений, заставодавець зобов'язаний виконувати покладені на них обов'язки,

пов'язані із застосуванням запобіжного заходу у вигляді застави: 1) з моменту обрання запобіжного заходу у вигляді застави щодо особи, яка не тримається під вартою, зокрема до фактичного внесення коштів на відповідний рахунок; 2) з моменту звільнення підозрюваного, обвинуваченого з-під варті внаслідок внесення застави, визначеної слідчим суддею, судом у ухвалі про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

У контексті розгляду даного питання особливо варто підкреслити, що застава звертається в дохід держави та зараховується до спеціального фонду державного бюджету України й використовується в порядку, встановленому законом для використання коштів судового збору, у разі: 1) невиконання своїх обов'язків заставодавцем; 2) якщо підозрюваний, обвинувачений, будучи належним чином повідомлений, не з'явився за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду без поважних причин або не повідомив про причини своєї неявки; 3) якщо підозрюваний, обвинувачений порушив інші, покладені на нього під час застосування запобіжного заходу, обов'язки.

Питання про звернення застави в дохід держави вирішуються слідчим суддею, судом за клопотанням прокурора або за власною ініціативою в судовому засіданні за участю підозрюваного, обвинуваченого, заставодавця в порядку, передбаченому для розгляду клопотань про обрання запобіжного заходу. Неприбуття в судові засідання зазначених осіб, які були належним чином повідомлені про місце та час розгляду питання, не перешкоджає проведенню судового засідання (ч. ч. 8, 9 ст. 182 КПК). Так, Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду (далі – ККС ВС) у постанові від 5 квітня 2018 р., зробивши висновок про обґрунтованість доводів касаційної скарги захисника щодо недотримання вимог кримінального процесуального закону у вирішенні питання про звернення застави в дохід держави, акцентував увагу на такому: «Як вбачається з матеріалів кримінального провадження, апеляційним судом при вирішенні питання про звернення застави в дохід держави не було належним чином повідомлено заставодавця про місце та час судового розгляду, в якому вирішувалось питання щодо внесеної ним застави, тим самим було порушено вимоги ч. 9 ст. 182 КПК України, оскільки питання про звернення застави в дохід держави вирішується слідчим суддею, судом за клопотанням прокурора або за власною ініціативою суду в судовому засіданні за участю підозрюваного, обвинуваченого, заставодавця, в порядку, передбаченому для розгляду клопотань про обрання запобіжного заходу. Однак судом апеляційної інстанції не повідомлявся заставодавець та обвинувачений про проведення судового засідання з питання звернення застави в дохід держави. <...> Таким чином, рішення апеляційного суду про звернення застави на користь держави у зв'язку з ухиленням обвинуваченого від явки до апеляційного суду <...> постановлене з істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону, що є підставою для зміни ухвали апеляційного суду» [4].

Крім того, за ч. 10 ст. 182 КПК у разі звернення застави в дохід держави слідчий суддя, суд вирішує питання про застосування до підозрюваного, обвинуваченого запобіжного заходу у вигляді застави в більшому розмірі або іншого запобіжного заходу з урахуванням положень ч. 8 ст. 194 КПК, а саме: до підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні злочину, за який передбачено основне покарання у виді штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, може бути застосовано запобіжний захід іншої застави або тримання під вартою у випадках та в порядку, передбачених у гл. 18 КПК. У зв'язку із чим вбачається за необхідне навести відповідну правову позицію Верховного Суду. Так, ККС ВС, задовольняючи скаргу захисника, ухвалив таке рішення: «Виходячи із системного аналізу ст. 309 КПК та враховуючи положення ч. 10 ст. 182 КПК, колегія суддів вважає,

що термін «застосування запобіжного заходу» у цьому випадку охоплює не тільки його обрання, але й зміну на інший запобіжний захід. У кримінальному провадженні, що розглядається, слідчий суддя відповідно до положень ч. 10 ст. 182 КПК за клопотанням прокурора змінив запобіжний захід ОСОБА_2, застосувавши у такий спосіб до підозрюваного замість застави інший запобіжний захід – тримання під вартою. <...> Отже, апеляційний суд, відмовляючи у відкритті провадження за апеляційною скаргою на ухвалу слідчого судді про зміну запобіжного заходу, не врахував вимог ч. 10 ст. 182 КПК та неправильно витлумачив положення ст. 309 КПК, звузивши її зміст, що призвело до помилкового висновку про відсутність у захисника права на оскарження ухвали слідчого судді» [5].

Наведене положення повною мірою корелює з нормативним змістом п. 1 ч. 2 ст. 183 КПК, відповідно до якого запобіжний захід у вигляді тримання під вартою може бути застосований також до особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який кримінальним законом передбачено основне покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, – виключно у тому разі, якщо прокурором, окрім наявності підстав, передбачених у ст. 177 КПК, буде доведено, що підозрюваний, обвинувачений: а) не виконав обов'язки, покладені на нього під час застосування іншого, раніше обраного запобіжного заходу або б) не виконав у встановленому порядку вимог щодо внесення коштів як застави та надання документа, що це підтверджує. До того ж уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене таке покарання, виключно за наявності вказаних вище умов (ч. 2 ст. 208 КПК).

Продовжуючи аналіз окресленої проблематики, не можна не звернути увагу на надану законодавцем можливість застосування застави до особи, щодо якої застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, яка може бути визначена в ухвалі слідчого судді, суду у випадках, передбачених у ч. ч. 3 або 4 ст. 183 КПК. Так, згідно із ч. 3 ст. 183 КПК, слідчий суддя, суд під час постановлення ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою *зобов'язаний визначити* (курсив мій – С. Д.) розмір застави, достатньої для забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим обов'язків, передбачених цим Кодексом, крім випадків, передбачених у ч. 4 ст. 183 КПК. Водночас в ухвалі слідчого судді, суду зазначається: а) які саме обов'язки, з установлених у ст. 194 КПК, будуть покладені на підозрюваного, обвинуваченого в разі внесення застави; б) наслідки їх невиконання; в) обґрунтування обраного розміру застави; г) можливість застосування застави, якщо таке рішення ухвалено у кримінальному провадженні, передбаченому в ч. 4 ст. 183 КПК.

Так, слідчий суддя, суд під час постановлення ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, враховуючи підстави й обставини, передбачені у ст. ст. 177 і 178 КПК, *має право не визначити* (курсив мій – С. Д.) розмір застави у кримінальному провадженні: 1) щодо злочину, вчиненого із застосуванням насильства або погрозою його застосування; 2) щодо злочину, який спричинив загибель людини; 3) щодо особи, стосовно якої в цьому провадженні вже обирався запобіжний захід у вигляді застави, проте був порушений нею (ч. 4 ст. 183 КПК). Отже, у випадках, передбачених у ч. ч. 3 або 4 ст. 183 КПК, підозрюваний, обвинувачений або заставодавець мають право в будь-який момент внести заставу в розмірі, визначеному в ухвалі про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою (ч. 7 ст. 182 КПК).

За правилами, закріпленими в ч. 4 ст. 202 КПК, підозрюваний, обвинувачений звільняється з-під варті після

внесення застави, визначеної слідчим суддею, судом в ухвалі про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, якщо в уповноваженої службової особи місця ув'язнення, у якому він перебуває під вартою, відсутнє інше судове рішення, що набрало чинності і прямо передбачає тримання цього підозрюваного, обвинуваченого під вартою. Зокрема, після отримання та перевірки документа, що підтверджує внесення застави, уповноважена службова особа місця ув'язнення, під вартою в якому перебуває підозрюваний, обвинувачений, негайно здійснює розпорядження про його звільнення з-під варти та повідомляє про це усно і письмово слідчого, прокурора та слідчого суддю, а якщо застава внесена під час судового провадження, – прокурора та суд. Водночас перевірка документа, що підтверджує внесення застави, не може тривати більше одного робочого дня. Крім того, з моменту звільнення з-під варти у зв'язку із внесенням застави підозрюваний, обвинувачений вважається таким, до якого застосовано запобіжний захід у вигляді застави.

Отже, специфіка застави полягає в тому, що цей захід застосовується у кримінальному провадженні як самостійний запобіжний захід і як альтернатива триманню під вартою. Зважаючи на сказане, варто звернути увагу на те, що ухвала слідчого судді, суду про застосування запобіжного заходу у вигляді застави оскарженню не підлягає. Проте апеляційним порядком може бути оскаржено ухвалу слідчого судді про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою в частині визначення розміру застави. Так, у п. 6 підр. 3.5 узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження від 7 лютого 2014 р. ВССУ зауважив, що «оскарження застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою в частині визначення розміру застави не можна визначати як оскарження запобіжного заходу у вигляді застави. Тому апеляційні суди повинні приймати такі скарги до розгляду як оскарження застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою» [6].

На підтвердження висловленої тези вбачається за необхідне навести фрагмент висновку ККС ВС за результатами розгляду скарги щодо істотного порушення вимог кримінального процесуального закону, до якого дійшов найвищий судовий орган у постанові від 23 травня 2018 р., а саме: «Ухвалою слідчого судді від 24 березня 2017 р. ОСОБА_3 обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, а застава передбачена як альтернативний запобіжний захід і є невід'ємною частиною вказаного судового рішення. Так, процесуальним законом передбачено оскарження в апеляційному порядку ухвал слідчого судді про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою [4.1.2]. При цьому законодавцем не встановлено будь-якої заборони на оскарження в апеляційному порядку такої ухвали слідчого судді, зокрема в частині визначення розміру застави. Оскарження альтернативного запобіжного заходу, визначеного поряд з основним в ухвалі слідчого судді, не може розглядатися як оскарження окремої ухвали слідчого судді, що не підлягає апеляційному оскарженню. У випадку апеляційного оскарження під час досудового розслідування ухвали слідчого судді, якою застосовано <...> запобіжний захід у вигляді тримання під вартою та визначено розмір застави, за умови вимоги особи, яка подала апеляційну скаргу про скасування або зміну одного із зазначених в ухвалі запобіжних заходів, ухвала слідчого судді підлягає апеляційному розгляду відповідно до вимог ст. 309 КПК» [7].

Висновки. Враховуючи вищезазначене, можна констатувати, що окремі проблемні питання застосування застави під час здійснення кримінального провадження залишаються нормативно неврегульованими, але своєчасне та правильне розв'язання яких є необхідною умовою для: 1) якісного функціонування цього правового інституту; 2) підвищення ефективності діяльності слідчого, прокурора та суду. Отже, вбачається за доцільне внести необхідні зміни до чинного кримінального процесуального законодавства стосовно окремих аспектів процедури розгляду та вирішення питання про застосування/зміну застави з метою його подальшого вдосконалення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Манграс проти Іспанії : рішення Європейського суду з прав людини від 28 вересня 2010 р. URL: <http://hrllib.kz/wp-content/uploads/2016/08/2010-%D0%9C%D0%B0%D0%BD%D0%B3%D1%83%D1%80%D0%B0%D1%81-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%B2-%D0%98%D1%81%D0%BF%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B8.pdf>.
2. Гафа проти Мальти : рішення Європейського суду з прав людини від 22 травня 2018 р. URL: <https://www.echr.com.ua/translation/sprava-gafa-proti-malti-povnij-tekst-rishennya/>.
3. Порядок внесення коштів на спеціальний рахунок у разі застосування застави як запобіжного заходу, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 11 січня 2012 р. № 15. *Законодавство України* : нормативно-правова база України / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15-2012-%D0%BF>.
4. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 5 квітня 2018 р., справа № 639/8559/15-к, провадження № 51-923км18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73219829>.
5. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 18 грудня 2018 р., справа № 628/969/18, провадження № 51-9513км18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78750772>.
6. Судова практика щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження : узагальнення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 7 лютого 2014 р. URL: http://sc.gov.ua/ua/uzagalnennja_sudovoji_praktiki.html.
7. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 23 травня 2018 р., справа № 490/2455/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74266328>.